

Ганна КЛИМЕНКО (СИНЬООК)

ЛІТЕРАТУРНЕ ПИСЬМО ЯК СИНХРОНІЗАЦІЯ З МИНУВШИНОЮ

У статті досліджено літературну реценцію національно-визвольних змагань 1917 – 1921 років у сучасному українському тексті, зосібна на матеріалі оповідання Олега Шинкаренка «Метафізичний бій Андрія Бандери» в його компаративних та контекстуальних зв'язках з іншими творами сьогодення, книгою Євгена Стеблівського «Звенигора. Шабля на комісара» передовсім. Акцентовано паралелі між минувшиною та сучасністю в ідеологічному аспекті, добачено символічну дистанцію в сотню років. Оповідання О. Шинкаренка позиціоноване як синтез документально-художнього та філософського полотен, адже історичні події тут головним чином слугують тлом, а центр тяжіння переноситься на філософські інтенції екзистенційного кшталту. Не лише доба, а й філософічність дозволяють проводити паралелі між текстами О. Шинкаренка та Є. Стеблівського. Наприкінці авторкою виснувано, що твори з такими домінантами, як осмислення й переосмислення національної історії з її перемогами та поразками, розмисли екзистенційного ґтибу, реценція національних героїв, осягнення особистого та національного буття, концепту Пам'яті вельми на часі, бо ж не дозволяють Душі зледачити й заснути.

Ключові слова: національно-визвольні змагання, історія, минуле, сучасне, філософічність, екзистенційний, документальний, національний, Україна, автобіографізм, пам'ять, душа, свобода.

Постановка проблеми. Національно-визвольні змагання 1917 – 1921 років – один зі знакових відтинків нашої історії, який в бентежному сьогоденні увиразнюється особливим чином. Складається враження, що Україна знову втрапила в подібний виток буттєвої спіралі чи ввійшла в знайому зону “турбулентності”, збуривши тим самим нагальну потребу аналізу минулостолітнього досвіду, аби попередити повторення помилок, потверджуючи таким чином циклічність руху історії. А може, то знак сучасникам, натяк на доцільність повернення в минуле з метою його коригування, щоб нарешті вивільнитися з того зачарованого кола... Чи ж скористаємося нагодою?

У кожному разі, означена тема є вельми привабною, затребуваною, вдалою для сучасних письменників, бо ж дозволяє авторам розгортати жанрові кордони, демонструвати інтердисциплінарні зв'язки, бути істориком і літератором, аналітиком і філософом, учасником і спостерігачем, а надто – синхронізувати минуле й сьогодення, між якими – дистанція в символічну сотню років. І дивовижне суголося. «Тепер ми, самим очевидним чином, маємо боротьбу народів – великоруського і українського. Один наступає, другий обороняється. Історія цих двох «братніх народів» вступила в стадію, про яку оповідає біблійна історія перших братів: і запитав Бог: Каїне, де твій брат Авель?» [1, с. 91], – писав Михайло Грушевський у своїй студії «Очищення огнем» ще століття назад. Авторитетний голос очільника Центральної Ради не стихає досі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якщо роман Олега Шинкаренка «Кагарлик» (2014, 2015) отримав широкий резонанс не лише в українському просторі (Михайло Бриних, Галина Левченко, Андрій Курков, Олег Коцарев та ін.), а й за його межами (зосібна перекладений англійською 2016-го), то оповідання «Метафізичний бій Андрія Бандери» (2017) з його виразним історичним тлом і глибинною філософічністю потребує цільового студіювання. Книга Євгена Стеблівського «Звенигора. Шабля на комісара» одержала схвальні оцінки О. Озірного, М. Слабошпицького, була об'єктом і наших недавніх розвідок.

Мета статті – дослідити літературну рецепцію національно-визвольних змагань 1917 – 1921 років у сучасному

українському тексті, зосібна на матеріалі оповідання Олега Шинкаренка «Метафізичний бій Андрія Бандери» в його компаративних та контекстуальних зв'язках з іншими творами сьогодення, книгою Євгена Стеблівського «Звенигора. Шабля на комісара» передовсім; віднайти паралелі між минувшиною та сучасністю в ідеологічному аспекті.

Виклад основного матеріалу. Романи Василя Шкляра «Маруся», «Залишенець. Чорний ворон», Володимира Лиса «Століття Якова» (один із розділів), Євгена Стеблівського «Звенигора. Шабля на комісара», оповідання Олега Шинкаренка «Метафізичний бій Андрія Бандери» – лише дрібка з переліку сучасних творів, де так чи так представлена зламна доба 1917 – 1921 рр. Документалізм / художність, історична правда / домисел, домисел / вимисел, минуле / сучасне в різному відсотковому співвідношенні зазвичай присутні у текстах такого кшталту.

Скажімо, вищезгадане оповідання О. Шинкаренка «Метафізичний бій Андрія Бандери» оприлюднене автором у листопаді минулого року. На першій стадії знайомства з малоформатним текстом здається, що твір можемо впевнено прилучити до варіацій документально-художньої прози. Однак далі усвідомлюємо помилковість свого рішення, адже історичні події головним чином слугують тлом, а центр тяжіння переноситься на філософські інтенції екзистенційного кшталту. Відтак, оповідання є синтезом документально-художнього та філософського полотен. Фактографічна довідка на початку та інші чинники дозволяють добачити аналогію до книги Є. Стеблівського «Звенигора. Шабля на комісара», писаної ще впродовж 2010 – 2012 рр. як відчуття-передчування подальших подій (зрештою, після першого, «пробного», видання 2012-го твір побачив світ три роки по тому в оновленому форматі й більш потужним тиражем у видавництві «Ярославів Вал» як доказ того, що це читиво в дусі часу). У книзі Є. Стеблівського чи не кожен розділ розпочинається конспективними історичними преамбулами, але, на відміну від оповідання О. Шинкаренка, тут артикульований неприхований автобіографізм. «Замініть прізвище «Рудинський» на

«Стеблівський» – і це буде історія мого роду!» – підкреслює в анотації до роману письменник. Присутність героя-сучасника як одна з потенційних ознак документально-біографічної прози реалізована методом трансформації, «вживлення» душі / свідомості «іншого», вливання крові наратора у долі героїв (отамана Рудя і Рома). Тимчасом в оповіданні О. Шинкаренка «Я» наратора лишається «поза кадром».

На відміну від ясності викладу думок Є. Стеблівського, фундаментальності й широкоплощинності, панорамності зображуваного, присутності наратора, твір О. Шинкаренка – як міні-лабіринт, але виплутатися з нього дуже складно (а то й неможливо!). Є відчуття Тексту, проте воно в кожного своє, далеке від Абсолюту й Раціо. Певна фрагментарність, недомовленість, обірваність, мінливість, набір знаків, натяків, кодів дозволяють фіксувати «сліди» імпресіонізму (дещо успадковано від новелістів «Розстріляного Відродження» – Миколи Хвильового і Григорія Косинки) та інтертекстуальність дискурсу.

Попри відмінні регіони України (західний та центральний), часові рамки в означених творах майже ідентичні (поч. ХХ ст.): якщо Олег Шинкаренко за основу бере конкретну подію – переможний бій Української Галицької Армії під Нижневом (14 червня 1919 р.) з його вершителями, то Євген Стеблівський охоплює значно ширші темпоральні овиди, акцентуючи 1910 – 1920-ті рр., окреслює переважно Черкаський регіон (головним чином Звенигородщину) доби УНР, увиразнюючи постать Максима Рудинського (Рудя), тридцятирічного сотника Звенигородського коша Вільного козацтва, отамана повстанців 1917 – 1925 рр., пройнятого ідеями та ідеалами автономної України.

В оповіданні Олега Шинкаренка артикульовано ідею соборності України, до якої схилився Андрій Бандера – батько Степана Бандери, священник УГКЦ, капелан, ветеран Українсько-польської війни. Тим-то й підтримував Акт Злуки 1919-го: «Злука – це була наша надія на втримання центру та сходу» [4]. У творі оприявлені й інші історичні постаті: Василь Опарівський (батько дружини Степана Бандери –

Ярослави), булавний Кульчицький (щоправда, відсутність імені у художньому тексті породжує множинність версій, бо ж Кульчицьких в історії України «хоч греблю гати»; а також спонукає звернутися до історичних джерел з метою пошуку істини), польський воєначальник Юзеф Галлер. У репліках деяких героїв виринає Степан Бандера, проте він не є «дійсним» персонажем оповідання: на час тих переломних подій він був ще хлопчиком. Разом із тим, автор акцентує конструктивне, а не деструктивне начало майбутнього героя України, реалізацію ним змалу ідеї християнської Любові: «Степанко всі іграшки лагодив, і собі, і іншим дітям» [4]. Концепт Любові у книзі Є. Стеблівського, істинність і абсолютність Її розкриває Учитель Орест Хоші, що виконує місію мага, першопредка, мудрого Вічника (М. Дочинець), але реальність якого не підтвердити документально: «Тантра учить: «коли двоє знаходять духовний і тілесний контакт – це вже не є відносини двох людей, чоловіка і жінки. Насолода у мить кохання – то і є Едем. Рай, миттєве підключення Світу, присутність Бога через кохане тіло і душу. В нас самих живе Бог і живе любов – а кохані потрібні, щоб розбудити ці відчуття у собі. Це і є правда Життя» [2, с. 96]. На відміну від «Звенигори...», оповідання «Метафізичний бій Андрія Бандери» – поза любовними колізіями та інтригами. Прецінь, потужна філософічність зближує два твори.

На перший погляд недотичними до доби 1917 – 1921 рр. є імена національних героїв минулих епох – Богдана Хмельницького та Івана Гонти, втім, в оповіданні О. Шинкаренка вони – не так історичні діячі, як маркери свідомості головного героя – Андрія Бандери. Окрім того, вражає тут порівняння кулемета з гетьманом Хмельницьким. Що ж до роману Є. Стеблівського, то з-поміж сучасників доби національно-визвольних змагань поч. ХХ століття згадуються постаті Володимира Винниченка, Віталія Примакова, ба більше – наратор пропонує свої оцінки, власні рецепції, що не завше збіжні з загальноприйнятими. Скажімо, Винниченко – слабодухий політик, громадський діяч, котрому бракує волонтаризму, рішучості, який остерегається активного спротиву народу (ко-

заків) і постійно озирається на Москву. Тимчасом відсутня негативна оцінка Віталія Примакова як очільника Червоного козацтва – навпаки прочитуємо повагу до суперника.

Позиціонуючи рівночасно і поляків, і росіян ворогами, О. Шинкаренко все ж застерігає: «Треба думати на майбутнє, Василю (ідеться про Василя Опарівського – Г. К.-С.). Із поляками ми завжди домовимось, а з москалями – ні» [4] (отець Андрій). Тим-то в оповіданні можемо побачити імена польських національних героїв (Болеслав Хоробрий, Ян Собеський, Тадеуш Костюшко), які так чи інак боролися за свободу своїх держави й народу.

Попри вагомість історичного відтинку, його волюнтаристський, національно-визвольний пафос, все ж, для О. Шинкаренка той, думається, слугує переважно тлом. Ключовим у художній структурі є внутрішній світ Андрія Бандери, душевні колізії, сумніви, проблема вибору головного героя, бо ж і сама назва твору спонукає до цього. Не зовнішній, а внутрішній бій (змагання!) є об'єктом авторської уваги. Battle між Душею і Тілом, Духом і Матерією, Богом і дияволом. Уособленням «темного» постає мертвий командант. У цьому сенсі співзвучними є, зокрема, філософські тексти Й. В. Гете «Фауст», Григорія Білоуса «Світлиця для янгола» (в останньому відчужений від масового буття й окрилений буттям духовним Григорій Сковорода розпізнає в Мамаєві лукавого сатану). Отцеві Андрію (прикметно, що в романі О. Шинкаренка «Кагарлик» теж присутній отець Андрій – вже інший, сучасник; певно, в цій аналогії імен і статусів є деяка закономірність) так само вдається викрити люцифера, який тяжіє до махізму (нівелювання межі між психічним і фізичним), а відтак, тлумачить Душу як відчуття. Для Андрія Бандери як вірного християнина, котрий неухильно дотримується біблійних канонів, така позиція неприйнятна: «Душа – це не відчуття [...] душа – це частка Бога, яку він вклав у нас по своєму Благому Волінню» [4] (християнський струмінь потужний і в романі «Звенигора...», прецінь, вимовним тут є і язичництво як інший компонент світомислення українців; судження Учителя Ореста Хоші дотичні до східних релігійно-світоглядних

систем – везизму, індуїзму, даосизму, буддизму, – як вислід порубіжного (орієнтально-європейського) українського менталітету).

Завдяки вірі в Бога людська душа (як і Нація в цілому) здобуває свободу, а отже, почувається птахом, має досвід лету: «Птах – це традиційне відчуття [...] я відчуваю свою душу птахом, бо так відчував її мій батько, а також батько мого батька, і батько батька мого батька» [4] (Андрій Бандера). Генеалогічне дерево як Дерево Життя є надзвичайно потужним в українській традиції; історія роду магістральна і в книзі Є. Стеблівського – від пращура Конона (воя князівської дружини) до сучасника Романа (Рома) Рудинського, студента, згодом журналіста, котрий прагне розкрити таємницю роду Рудинських.

Без віри в Бога неможливі перемога національна й перемога над собою. Теза отця Андрія: «Всі, хто загинув за Батьківщину, до раю потрапляють» [4], – у наш бентежний час резонує особливим боєм.

Розмисли-митарства булавного Кульчицького перед смертю (знову ж таки з оповідання О. Шинкаренка «Метафізичний бій Андрія Бандери») є істинним доказом гуманізму й сили духу, виявом «екзистенційного страху»: «Можна зробити так, щоб душа моя зійшла із самого неба, оглянувши всі його закапелки, кожну найнайнайдрібнісіньку пісчинку Всесвіту, і увібравши усі ці колосальні знання, мов губка, душа моя спрямувалася би назад до мого тіла, мов блискавка, мов небезпечний та стрімкий беркут, мов тїнь слова Божого, щоб душа моя знов вскочила мені прямо у вухо, а звідти – у те саме місце, де належить бути душі, у її внутрішню тілесну підставку, яку має у собі кожна свідомо людина, і от тоді душа моя чи змогла би, чи була б вона здатна зробити так, щоб усі її надбання, здобуті за той короткий термін, миттєвий аугенблік, що не здатен відчути жоден, навіть надчутливий годинник, щоб усі ці надбання вона, душа моя, передала все ще поки що живим людям, хоча й тимчасово живими моїми устами, умістивши увесь огром у сотні тисяч слів, усіма можливими мовами, промовленими одно-

часно, в єдину секунду і навіть швидше...» [4] (прозираємо тут і «слід» платонівської візії).

Отже, Макс Шелер, один із засновників філософської антропології, таки мав рацію: «Метафізика – не страхове товариство для слабких, які потребують підтримки людей. Вона вже надає людині потужного, високого настрою» [3]. І прокидається козацький дух, що спав лельом (Є. Стеблівський). Як у далеких 1917 – 1921 рр., так і в недавньому 2013-му – по сей час. Звідси – «Кіборги. Сага про воїнів» як продовження «Звенигори...»

Висновки. Насамкінець підкреслимо, що твори з такими домінантами, як осмислення й переосмислення національної історії з її перемогами та поразками, розмисли екзистенційного стибу, рецепція національних героїв, осягнення особистого та національного буття, концепту Пам'яті, вельми на часі, бо ж не дозволяють Душі зледачіти й заснути. А показ національно-визвольних рухів генерує віру в неминуче визволення України та її світле майбутнє.

Список використаної літератури

1. Грушевський М. Твори: у 50 т. Т. 4. Кн. 1. Львів: Світ, 2007. 432 с.
2. Стеблівський Є. Звенигора. Повстанці. Шабля на комісара. Оdesa: ВМВ, 2012. 302 с.
3. Шелер М. Положение человека в Космосе (фрагменты). URL: http://anthropology.rchgi.spb.ru/sheler/sheler_s6.htm.
4. Шинкаренко О. Метафізичний бій Андрія Бандери. URL: <http://lutasprava.com/shy.html>.

Summary. Ganna Klymenko (Syniook). Literary letter as synchronization with the Past. *The article deals with the literary reception of the national liberation movements of 1917-1921 in the modern Ukrainian text based on the story "The Metaphysical Battle of Andriy Bandera" by Oleg Shynkarenko in its comparative and contextual connections with other contemporary literary works, first the book "Zvenygora. Saber onto the commissar" by Yevgen Stebliovsky. Parallels between the Past and the Present in the ideological aspect are emphasized, the symbolic distance for one hundred years is traced.*

The story by O. Shynkarenko is presented as a synthesis of documentary-literary and philosophical spaces, since here historical events are mainly as backgrounds, and the center of gravity is transferred to the philosophical existential intentions. Not only the epoch, but also philosophy allow to trace parallels between the texts by O. Shynkarenko and Ye. Stebliovsky. Lastly the author states that literary works with such dominants as comprehension and re-comprehension of national history with its victories and defeats, the existential cognitions, the reception of national heroes, the comprehension of personal and national beings, the concept of Memory are very timely because they don't allow the Soul to become lazy and fall asleep.

Keywords: *national liberation movements, history, the Past, the Present, philosophy, existential, documental, national, Ukraine, autobiography, memory, soul, liberty.*

Одержано редакцією – 11.09.2018 р.

Прийнято до публікації – 22.10.2018 р.